

БОДЕНЧУК
Людмила Сергіївна,
аспірант Державної наукової
сільськогосподарської бібліотеки
УААН
(м. Київ)

**НАУКОВЕ ЗРОСТАННЯ І УТВЕРДЖЕННЯ
АКАДЕМІКА І. І. ЛУКІНОВА (1954-2004 рр.)**

У статті розкрито наукову діяльність академіка І.І.Лукінова (1954-2004). Розглядаються етапи входження в науку, становлення та утвердження. На кожному з них виділено наукові віхи ученого.

В статье раскрыто научную деятельность академика И. И. Лукинова (1954-2004). Рассматриваются этапы вхождения в науку, становления, утверждения, а также всемирного признания. На каждом этапе выделены научные вехи ученого.

Scientific activity of academician I.I. Lukinova (1954-2004) is exposed in the article. The stages of scientific included are examined in science, growth, assertion, and also world confession. On every stage the scientific landmarks of scientist are selected.

Починаючи з ХІХ століття, на розвиток сільського господарства в Україні все помітніше впливало підвищення його наукового забезпечення. Воно порівняно швидко стало одним з визначальних факторів формування в державі високопродуктивної сільськогосподарської галузі.

У великій сукупності наук, що формували базу розвитку сільського господарства, послідовно супроводжували суспільну й соціально-економічну результативність цієї найважливішої для нашої країни виробничої галузі, особливе місце посідає аграрно-економічна наука. Привернення уваги до такого її місця зумовлюється тим, що, виконуючи функції власне економічного забезпечення розвитку сільського господарства, наука одночасно впливає на розвиток спеціальних, технологічних, ресурсозабезпечуючих та інших наук агропродовольчого призначення, а разом з ними безпосередньо на виробництво.

Подібно до інших наук, аграрно-економічна є результатом попиту на неї та відповідної діяльності зайнятих у ній. Кожний з науковців виконує доступне для нього дослідження, а всі сукупно вони формують відповідний рівень розвитку. Час від часу з'являються видатні вчені, які особисто, виводячи науку на вищий рівень, формують навколо себе наукові школи, розширюють простір для науки майбутнього.

У вітчизняній аграрно-економічній науці радянського і післярадянського періодів визначальне місце посідав академік НАН України і зарубіжних наукових академій Іван Іларіонович Лукінов. Завдяки природним здібностям, високій працездатності й цілеспрямованості він швидко сформувався як науковець, знайшов свою багатоаспектну наукову нішу. Його велика наукова спадщина продовжує залишатися скарбницею знань, своєрідним дороговказом для теперішніх і майбутніх дослідників.

Більше ніж півстоліття (1951–2004) академік І. І. Лукінов працював у двох різних суспільно-політичних епохах: так званій соціалістичній і пострадянській. Зміст, проблеми і наукові основи їхнього ефективного розвитку він знав усебічно і досконало. Стосовно кожної з них виконав неперевершені за значенням наукові дослідження, які зберігають своє значення й сьогодні.

У радянському періоді діяльності академіка І.І. Лукінова виокремлюється три етапи: входження в науку, становлення як визначного науковця й утвердження в статусі видатного вченого. На кожному з них він виконав дослідження і видав наукові праці, які стали віхами в його науковій діяльності. У зв'язку з неможливістю чіткого виокремлення календарних меж кожного етапу, їх кінцевою межею обрано роки видання академіком Лукіновим підсумкових монографій.

Етап входження в науку був дуже короткий – з 1951 року, коли вчений почав працювати молодшим науковим співробітником Інституту економіки академії наук УРСР і тоді ж вступив при ньому до аспірантури, і до 1954 року, коли після захисту дисертації йому було присвоєно науковий ступінь кандидата економічних наук. 27-річний кандидат наук для того часу було виключенням із

загальноприйнятих правил. Такий науковий успіх став можливим завдяки кільком сприятливим для цього обставинам:

- його зацікавленістю науковими дослідженнями ще в студентські роки на кафедрах Харківського сільськогосподарського інституту, включаючи участь в експериментальній перевірці одержаних наукових результатів;
- його природному хисту дослідника, потягу до пізнання невідомого, підкріплюваних його високою зацікавлено-цілеспрямованою працездатністю;
- призначенню керівником його дисертаційного дослідження видатного вченого-економіста академіка АН УРСР П. М. Першина, який не лише мав величезний багаж знань і був винятково працездатний, а й умів зацікавити молодих дослідників, у тому числі своєю вимогливістю до них;
- високій творчій атмосфері, яка панувала тоді в Інституті економіки АН УРСР. На це, як і на високі наукові і моральні риси акад. Першина П.М., вказували всі ті, хто працював тоді і в пізніші роки в цьому Інституті.

За цей період І. І. Лукіновим було виконано дослідження з питань економіки і організації садівництва і виноградарства, за результатами яких ним було видано 42 наукові публікації [1, с. 129].

Активна життєва позиція не дозволяла І. І. Лукінову зупинитися на досягнутому. Йому швидко ставало “тісно” в досліджуваній науковій тематиці, він відкривав для себе і з великою віддачею освоював нетрадиційні наукові ніші [2, с. 146]. Увійшовши в аграрно-економічну науку як дослідник, він практично відразу почав активно вивчати соціально-економічні аспекти розвитку сільського господарства і заявив про себе в цій частині знань уже в першій монографії “Пути повышения продуктивности труда в сельском хозяйстве” [3], виданій у Москві в 1958 р. Згодом вона була перекладена на словацьку та румунську мови. У ній автор зазначає, що лише на базі високого рівня продуктивності праці колгоспи і радгоспи зможуть забезпечити подальше різке збільшення валових зборів зерна, технічних культур, овочів. На прикладі колгоспів та радгоспів Української РСР детально висвітлив ріст продуктивності праці в сільському господарстві за останні роки. Основна увага приділялася

дослідженню резервів та шляхів підвищення продуктивності праці, зниження затрат на одиницю сільськогосподарської продукції за рахунок росту врожайності культур та продуктивності тваринництва, упровадження механізації, покращення організації і нормування праці в колгоспах. У монографії розкривається, як колгоспи, купивши техніку, змогли краще її використовувати та підвищити продуктивність праці; наводяться розрахунки зниження собівартості продукції і підвищення доходів колгоспів на основі нових єдиних цін на сільськогосподарські продукти.

Надалі наукові інтереси вченого розширюються. І. І. Лукінов розпочав дослідження макроекономічних питань у сільському господарстві, зокрема ціноутворення. У кінці 50-х років І. І. Лукінов у порівняно короткий період видрукував велике монографічне дослідження "Ценообразование и рентабельность производства сельскохозяйственной продукции"[4], яке відкрило науковому світові талановитого й оригінального дослідника аграрно-економічних проблем, у тому числі в частині актуальних для того часу проблем щомісячного авансування колгоспників, методології і методики обчислення собівартості та рентабельності колгоспної продукції, підвищення продуктивності праці в колгоспах тощо. Результати дослідження стали однією з основ поглибленого, комплексного вивчення соціально-економічних відносин у тодішньому сільському господарстві.

Вінцем цього етапу стало завершення в 1964 р. докторської дисертації "Ціноутворення і рентабельність сільськогосподарської продукції"[5] під керівництвом академіка АН УРСР П.М. Першина. І.І. Лукінов зазначає, що всесвітній підйом сільськогосподарського виробництва на той час було важливою проблемою господарювання. В умовах широкого товарообміну між містом і селом процес розширеного соціалістичного відтворення неможливий без регулювання в плановому порядку внутрішнього ринку, зокрема, правильного встановлення закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, а також оптових і роздрібних цін на товари промислового виробництва, що споживаються колгоспами та колгоспниками. Учений

наголошує, що за останні десять років зроблено значний крок уперед як у практичному впорядкуванні державних цін, так і в розробці питань планового ціноутворення та вивченні особливостей дії закону вартості в умовах соціалістичного господарства.

Досліджуючи питання реалізації сільськогосподарської продукції, ціноутворення і рентабельності виробництва, автор охоплює їх у всій складності й різноманітності, у тісному зв'язку з аналізом державної політики цін по відношенню до колгоспного селянства на різних етапах соціалістичного будівництва. Велика увага приділяється розкриттю позитивних та негативних сторін системи цін, яка склалася, визначенню заходів щодо виправлення існуючих недоліків і найбільш доцільних шляхів подальшого руху цін і зниження собівартості господарських продуктів із тим, щоб забезпечити швидкий зріст рентабельності їх виробництва.

Період від захисту кандидатської дисертації до захисту докторської становить близько 10 років. Отже, І. І. Лукінов упевнено пройшов шлях наукового становлення, одночасно до нього прийшло й наукове визнання. Уже в 1964 році він стає відомим ученим в Україні. Він був одним із небагатьох економістів-аграрників, які постали як визнані науковці в 37-річному віці.

На період становлення як визначного науковця (1964-1977) І. І. Лукінов активно і всебічно досліджував макроекономічні відносини в сільському господарстві і АПК: Їх цінові, госпрозрахункові, земельно-рентні та інші аспекти, проблеми прогнозування в сільському господарстві, удосконалення аграрної політики, формування матеріально-технічної бази АПК, інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, спеціалізацію і концентрацію виробництва та інші винятково важливі наукові проблеми, у тому числі під кутом зору підпорядкування одержуваних результатів інтересам виробництва.

Науковою віхою цього періоду стала монографія “Відтворення і ціни” [6], видрукувана у 1977 році. Вона є результатом тривалого й ґрунтовного дослідження комплексної проблеми розширеного відтворення в масштабах Радянського Союзу в органічному взаємозв'язку з системою планового

ціноутворення в умовах економічного управління. Принципово новим внеском у теорію відтворення було введення у відтворювальні моделі коефіцієнтів якості виробничих ресурсів, до складу яких автор включав відтворювальні засоби виробництва, вихідну сировину, функціонуючу робочу силу і природні ресурси. Дана праця започаткувала етап утвердження академіка І. І. Лукінова як видатного вченого-економіста.

На цьому етапі ним виконано дослідження з питань макроекономічних проблем, передусім цінових відносин у системі сільського господарства і агропромислового комплексу, підпорядкованих інтересам забезпечення еквівалентності обміну між безпосередньо сільським господарством, передусім між основними в радянські часи виробниками продуктів сільського господарства – колгоспами і державними структурами, покликаними забезпечувати їхні виробничі проблеми. Понад 40 років тому він перший у радянські часи започаткував дослідження цінових відносин у сільському господарстві і АПК. Усі подальші роки йому в цій царині належало чільне місце. Із проблем макроекономічних відносин його перу належить близько 140 наукових праць.

З цього часу активізувалося світове визнання І. І. Лукінова. Воно проявилось в обранні його членом Шведської Королівської академії сільського і лісового господарства (1975), членом Міжнародної асоціації економістів-аграрників (1970), віце-президентом Європейської асоціації економістів-аграрників (1990), членом Міжнародної української економічної асоціації (1992). Визначною складовою його світового визнання слід вважати те, що він особисто, у складі наукових делегацій або як їх керівник брав безпосередню участь у високих міжнародних зібраннях у 24 країнах світу, на яких понад 60 разів виступав із науковими доповідями.

У післярадянський період І. І. Лукінов зосередив увагу на дослідженні проблем соціально-економічного розвитку країни та її агро- продовольчого сектора в умовах політичної незалежності і освоєння ринкових відносин. Видано 117 публікацій. Велика кількість його наукових праць присвячена

проблемам формування пострадянської аграрної політики в Україні, реформування аграрних відносин, майбутнього розвитку сільського сектора, села і селянства. У жовтні 1991 року, одразу після набуття Україною політичної незалежності, виходить стаття під назвою "Економічний розвиток села і аграрна політика на сучасному етапі"[7], надрукована І.І. Лукіновим на 12 журнальних сторінках, вона в концентрованому вигляді містить цілу програму дій щодо аграрного сектора.

Передбачення-застереження І.І. Лукінова стосувалося безперспективності і нереальності розрахунку на високо інтенсивну ручну працю селян у власному господарстві. Його позиція була істотно іншою: створити передусім надійні передумови для розвитку на селі ефективних ринкових структур і конкурентоздатних господарських систем на базі вільного підприємництва. Він закликав не допускати руйнування того, що вже було на той час на селі. Бо, як він писав, на руїнах старого будувати нове набагато складніше і довше. Він наголошував, що не можна обмежувати аграрну політику різного роду трансформаціями. Ключове місце в ній повинно посісти системне вирішення проблем розвитку сільського господарства і АПК [8].

Економічні проблеми, які виникають на сучасному етапі розвитку вітчизняного аграрного сектора, спонукають учених, економістів звертатися до наукової спадщини видатного академіка І. І. Лукінова, праці якого не тільки не старіють, а, навпаки, дедалі більше підтверджуються практикою.

Монографічними віхами на цьому етапі стали праці "Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя)"[9] та "Еволюція економічних систем"[10]. У першій відображено результати розробки теоретичних основ нової економічної політики і загальноекономічної стратегії; виявлено причини загострення кризових явищ та визначено шляхи їх подолання. Особлива увага приділялася вирішенню проблем економічної безпеки країни, формуванню та функціонуванню державного та ринкового механізмів активного регулювання створювальних трансформаційних процесів, політиці розвитку регіонів, міжнародних економічних зв'язків тощо. Праця висвітлила І. І. Лукінова як

дослідника місця й ролі України у світових трансформаційних процесах. Будучи вірним пошуку механізмів аграрних реформувань, він, багато з ким не погоджуючись, наголошував на обґрунтуванні концептуальних засад виходу з соціально-економічного становища, що склалося в сільському господарстві і навколо нього. У всьому викладеному з цього приводу чітко прослідковується висока зацікавленість автора в тому, щоб, з одного боку, молода держава якомога швидше і краще адаптувалася до таких процесів і надійніше увійшла в них, а з іншого – поступально орієнтувалася на недопущення або хоч би обмеження можливих утрат. Президія НАН України відзначила книгу премією імені видатного українського економіста М. В. Птухи.

Щодо монографії “Еволюція економічних систем”, то в ній Лукінов привернув увагу до того, що довгострокова програма соціально-економічного розвитку України має базуватися на трьох відтворювальних етапах:

- подолання кризових явищ, стабілізація і перехід до економічного зростання;
- проведення інтенсивної структурної переорієнтації народного господарства, підвищення його ефективності та досягнення економічного росту до 7% у рік;
- продовження структурної перебудови і досягнення середньорічних темпів зростання до 8% з виходом на одержання душевого ВВП 4,5 тис. доларів (у порівняних оцінках 1997 р.).

Благородні ідеї стійкого розвитку будуть залишатися не більше ніж політичними гаслами, поки не набудуть серйозного матеріального втілення, створення достатньо капіталомістких систем із чистими технологіями.

Отже, за І.І. Лукіновим, все, що робитиметься в країні для потреб її розвитку, одним із найважливіших пріоритетів повинно мати поступально природоохоронну, екологозабезпечуючу основу, з якою на вимогах найвищої відповідальності змушені діяти всі без винятку державно-управлінські інституції, безпосередньо виробничо-господарські та інші агенти і структури функціонування держави [8].

Народжений в Росії, проживши в ній початок свого життя, І. І. Лукінов, чи тому, що дитинство і перші роки юнацтва пройшли в краях, близьких до України, чи то на нього саме так вплинули роки навчання в Харківському сільськогосподарському інституті, а можливо до цього його спонукала одержана від простих батьків-селян висока внутрішня культура, яка згодом доповнилася його високою інтелігентністю, зрісся з Україною настільки, що вона охоче прийняла його в свої обійми, і він залишився в ній на все своє життя. В Україні він отримав освіту, знання, наукове визнання й родинне щастя, освоїв українську мову настільки, що вільно володів і писав нею, сприйняв політичну незалежність нашої країни і своїми науковими положеннями сприяв її утвердженню. З цього приводу про нього можна сказати: етнічний росіянин, він в Україні став не лише її громадянином, українським ученим, а й вірним сином.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що проходячи наукові етапи своєї діяльності, академік І. І. Лукінов почергово спрямовував свою творчу наснагу на розвиток аграрно-економічної та загальноекономічної науки в Україні та на пошук оптимального вирішення аграрно-економічних проблем.

Список використаної літератури

1. *Особенности* наукової бібліографії академіка Івана Іларіоновича Лукінова // Економіка АПК, 2007. – № 10. – С. 129.
2. *Юрчишин В. В.* Велет економічної думки : вітчизняний класик із світовим іменем / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2006. – №1. – С. 146.
3. *Пути* повышения производительности труда в сельском хозяйстве. – М. : Сельхозгиз, 1958. – 107 с.
4. *Ценообразование* и рентабельность производства сельскохозяйственных продуктов / И. И. Лукинов и др. – М. : Колос, 1964. – 423 с.
5. *Лукинов И. И.* Ценообразование и рентабельность производства сельскохозяйственных продуктов : автореф. дис. ... д-ра экон. наук / И. И. Лукинов; АН УССР. Секция общественных наук. – К., 1963. – 47 с.
6. *Воспроизводство* и цены. – М. : Экономика, 1977. – 431 с.
7. *Лукинов І. І.* Економічний розвиток села і аграрна політика на сучасному етапі / І. І. Лукинов // Економіка Рад. України. – 1991. – № 10. – С. 3–14.
8. *Лукинов І. І.* Вибрані праці. У 2 кн. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – Кн. 1. – С. 734.
9. *Економічні* трансформації (наприкінці ХХ сторіччя) / відп. ред. В. М. Геєць ; НАН України, Ін-т економіки. – К., 1997. – 545 с.
10. *Лукинов И. И.* Эволюция экономических систем / И. И. Лукинов. – М. : Экономика, 2002. – 567 с. – (Российские академики об экономике).